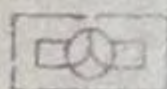


84(2=632.1)/6

K959

Павел Кучняк

О Г О Ш
ПЬЕСАЛАР



ОЙРОТОВАНАЦИЗДАТ

1941

Колл. Астаура^у РА

й. 95

ПАВЕЛ КУЧИЯК.

О Г О Ш
ПЬЕСАЛАР

0 94522 ✓

Горно-Алтайская Областная
• БИБЛИОТЕКА

ОЙРОТСКИЙ ОБЛАСТЫН
НАЦИОНАЛЬНЫЙ ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫ
ОЙРОТ-ТУРА
1941

84(2=632.1/6-66

K 959

C (A Л Т) 2 + 792 C

A7185

БУРА «Национальная
библиотека
имени М.В. Чевалкова»

БАЖАЛЫКТАР

1. Эки дьол 3 стр.
2. Сакыбаган тушташ 19 "
3. Ырысту (чёртёк) 14 "



5-КП-ОП

23. 06. 2016

С (АЛТ)
Ж 95

ЭКИ ДЬОЛ

(дьян'ыс актту пьеса)

ОЙНООР УЛУСТАРЫ

Аданзак—карыган юй кижн, 70 дьашту.

Бюдюнбес—онын' уулы, 40 дьашту.

Арыбас—Бюдюнбестин' юйи, 35 дьашту.

Манырчы—колхозчы кыс, 17—18 дьашту.

Айлдаш—сторож, 60 дьашту.

Алтайда, бир колхозчынын'
айылында ёдюп дьат.
Эмдиги ёйдё.

Комната, тууразында эжиктю, орус печка, стол, эки юч отургыштар, столдо лампа. Кюскю тюн. Печканын юстюнде буурыл чачту, дьюзи чырышту, талорто сёёктю, Тыркырууш юндю, карыган юй кижн Аданзак отуру.

Аданзак (дьяныскан). Эгир киргени саатады ла ошкош. Эмдиге дьетире дьуун божобой туру деп айдар ба?... Дьо-ок! Ол Сегерткиштин бойында кылык кёп. Менин уулым кюнюркеер учурлу... О кудай, ого дегин, уулымнан озо дьанза кайдат...

Манырчы кирди. Дьараш чырайлу, чачакту алтай бёрюк кийген, кара сатин юбкалу, сырып койгон фуфайкалу.

Аданзак (адьыктап). Бу кем кирди?

Манырчы. Мен.—Манырчы. Арыбас кайда барган?

Аданзак. О-о, дьайла балам, оны менеи сураба. Бу дьуукта онын ыразы куулган кижн. Менин уулымды былтырдан бейин кёрбёй барды. Ары бар деп, тудуш ла сюрюп дьат.

Манырчы. Слердин уулыгардын бойында кылыктар кёп. Ол аракылабайтан болзо, дьалкуурбай колхозко иштейтен болзо, Арыбас оны качанда дьаман кёрбёс эди. Онын бойынын дьюрюми дьастыра.

Аданзак. Оны түрмелеер деп те сестёр дьорет. Кёбюзиле мен оной коркодым. Ол тушта мени кем азыраар? Дьаныс уулым дьок болзо, мен канайып кижн болорым?...

Манырчы. Арыбас слерди качанда дьаман кёрбес. Ол сюрекей сагышту кижн.

Аданзак. Бу ёйгё дьетире Арыбас мени дьаман айтпаган ла. Дье, андый да болзо, кайдан кёрёр... А сен, Арыбаска кандый керектю дьюрдин?

Манырчы. Мени, мал азыралынын мергендючилеринин областной дьуунына чыгарган. Айдарда менде торко бар, оны Арыбаска платья кёктёдип аларга санагам.

Аданзак. Дье айдарда, барыа бедире. Кёрзён лё, састабай дьанзын деп айт.

Манырчы. Мен оны табарым. (Барды).

Аданзак (дьаныскан). Кёрзён, Манырчы да менин уулымды бурулаарга турганын. (Печкадан тюшти, канзазына танкы асты). О-о калак, канайдар... Ондыйларды кёкюдип, сый берип турганда, не болор... Кайран дьаныс уулым, ёзёгимнен чыккан балама килейдим. (Тышкаары эзирик кижинин кыйгызы угулды). Ой кудай, ол келест! (Эжик дьаар басты).

Бюдюнбес эзирик кирди

Бюдюнбес (таралдып). Мен... мен, слерге, карыган энеме, тату дьилик экелдим...

Аданзак (он добой). Кандый дьиликти айдазын? Неменин дьилиги?

Бюдюнбес. Дьиликтийле дьилик эмей база... Суюк дьилик, энем. (Койыннан аракылушил чыгарды). Мен бу дьиликти аннын да дьилигинен артык сююп турум.

Аданзак. Сен, уулым, бу аракыны таштайтан болзон кайдат... Сен юреле берзен, мен канайып кижиге болорум? Мен сёзюмди кемге айдарым, сёёгюмди кемге туттурарым? Бу беш конокко келбезинде, мен не аайлу санааркадым. Ююин онын учун сенен чёкёнип бараады опкош.

Бюдюнбес (сагыш алынып). Акыр, чындап, менин Арыбазым кайда? Ол мени не керек уткубады? Ондо эмди тыныш та дьок, уюктап дьаткан болбой кайсы...

Аданзак. Эмди ол сени уткубас болбой. „Эмди мен айрылып калгам, дьюрегиме коронтюшпес“ —деп, айдып турбай кайты.

Бюдюнбес (ачынып). Мен ол дьыланды барып бедирейдим!...

Аданзак. Дье, дье болор, бажынды тапай калдын... Онын ордына ол аракыннан бери ур.

Бюдюнбес. Кайран энемнин айтканы чын. Керместёргё бюдереге болбос... Мендий активный кижиге, кара саназа санаар ла болор. (Аракызын ачты). Чёёчёй кайда, эне?

Аданзак (ёрё туруп чёёчёйдиге алып берди). Акчаны кайдан алып туразын болбогой, уулым?

Бюдюнбес (аракызын уруп). Менде акча дьок болзо, Ак-сууда кумак та дьок.

Аданзак. Ол чын... (Аракыны ичти.) Кечеден ле бери буурымда кату турган болгон, макалу табара барды, уулым дьакшы... (Койлын терезин алып, уужай берди).

Бюдюнбес. Мендий, энезине кару уул бачым табылбас болбой!... Дье, дегин, мени колхозтон мында чыгара сюргени дьакшы деп бодойдым.

Аданзак. Оны мен де дьарадып кёрөдим... Дье, дьаныс, сен аракызагын таштабазан, карыган эненди—мени азыраарга кючюн дьедер, та дьок. Мен дьаныс ла сеге иженип, сенин ле дьаныга дьюрзем, торолобос болорым деп, бодойдым. Дье, дьаныс Арыбастанла чочыйдым.

Бюдюнбес. Кады—тменин кадыт! Ёлтюрзем де, ёскюрзем де менин табым!...

Айлдаш мылтыкту кирди. Брезент чекпендю, орто сынду, саамайы буурылдай берген, чырайы шулмус, кюрентуюк сагалду, сагалы тын дьаан эмес.

Айлдаш. Дьакшылар ба?

Аданзак. Дьакшыла, слерде дьакшы ба?

Айлдаш. Дьакшыла...

Бюдюнбес. Сенин дьакшынгла дьюрбей база. Аданга да дьакшы сурап, дьарамзып отурзан база...

Айлдаш. Сен, кюртюк чилеп неге кюлюреп турун? Кюртюк дьаскыда кюлюрейтен. А кюскюде ойногондо, кату дьыл болотон деп, угуп дьюретен эдим.

Бюдюнбес (ачынып). Сени мында кем кычырган учун келдин? Дьеекен чилеп неге дьемзеп дьюрюн? Сениле эрмектежетен Арыбас та дьок, сугаратан аракы да дьок. Ары чык!

Аданзак. Акыр уулым, карыган кижини дьаман айтпа.

Айлдаш (коркубай). Сен, Бюдюнбес, бойыннын айылыннан чыгара сюр. Бу айыл бистин стахановка—Арыбастын айылы.

Бюдюнбес (согорго). Сеге мен, Арыбастын айылын кьргюзерим! Ары чык! Карыган кьрмёс!

Айлдаш. Сен озо бойыннын киретен ичегенинди казып алала, борсук болуп кюркюрөп отур. А ёскё улустын айылына тын керльендебе, бир де кижини коркудун болбозун!

Бюдюнбес. Чюрчеле тилинди тапай каларын!

Аданзак. Акыр, токто уулым. Карыган кижини сокпо, дьаан керекке кирерин. Онын ордына бир чёёчёй уруп бер.

Айлдаш (улуска). Дьамандашканым дьакшы болды, дьаныс чёёчёй аракы таптым.

Бюдюнбес (ойто токтоп). Ондый тербезендерге беретен аракы менде дьок. Ол колхозчы кизи, бойыннын ижине барзын.

Айлдаш (улуска). Колхозтын ижинеде] килогедий монус айла. „Аракым кысканын турум“ дезен торт болор эди. (Бюдюнбеске). Сен ойто колхозко не керек суранбайзын, Бюдюнбес?

Бюдюнбес. Мен нени аларга оноор баратам? Эмегеним бар, ол иштеер, мен дьиир.

Айлдаш (улуска). Калбак оостон дьастыра барар болды ба?

Аданзак (Айлдашка). Ой, былар, слер оны ёчёштирбезегер. Ол дегинде ачу коронду. Ого кюч болор... Мен слерди сурап турум!

Айлдаш. Мен оны ачындыра айтпадым. Карын юзери сюгюнчилю дьар айдарга келеримде, кыр-са ийдичек чилеп, мени тургузып ла отуру.

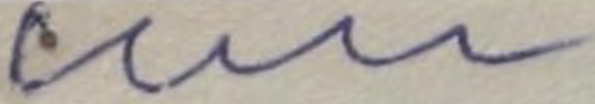
Бюдюнбес (ойто дьымжап). О-о, ёрёкён, бир дьаманымды таптап, айдыгарла. (Аракызын урды, Айлдашка берип дьат). Ичигер ёрёкён. Кандый сюгюнчилю дьар, эмди ле айдыгар?

Айлдаш (аракыны албай). Аракы ла дьалданбаза да, айдып бербей. Дьок, дьок бербе... Бюгюн бастыра колхоз члендеринин дьууны болгон. Ондо дьыл туркунына иштегендердин трудкюнин чоттогон. Дье канчала колхозчылардын артыгы Арыбас болды. Онын дьяныскаан иштеп алганы — 680 трудкюн!...

Бюдюнбес (сюгюнип). Кёрдин бе, ол трудкюндерди мен эки дьылга тугезе ичип болбозым! А слерде дезе, бир тыштанар кюндерде де, дьазап отурып ажанап трудкюндер дьок... Уялбастар!

Айлдаш. Мен бодозом, сен арайла мендедин ошкош. Ооско кирбеген курсака, тойдым деп айтпаска керектю эди. Арыбас, сениле айрылышканынан бери экинчи ай эмес бе ди.

Аданзак. Дье, дьартап айрылышкан да улустар


эмесле. Ойто дьуртаза дьуртай да бербей, кайт-
кылаган эди.

Бюдюнбес (ойто ачынып). Ондый сёс айдып турган болзогор, аракымды бербейдим. (Ичип ийдип). Дье слер ёрёкён, сюрекей дьякшы кижэ эмес те болзогор, уксагар мени: эмегеним мени сюубей дьат. Мен кезигинде торт оны таштайла, дьуре де бергедийим ле, онын бойына ок килеп турум. Бюгюн келбеске турала келдим...

Айлдаш (улуска). Сененле албаты тюреер болор, анчадала Арыбас...

Бюдюнбес (ондобой). Нени айтыгар, ёрёкён?

Айлдаш (ёскёртип). Дьоо-ок, мен айдып турбай: сен таштап барган сонында, Арыбас бир де кюн дьадып болбос—деп. Анчадала колхоз сени дьоксынар.

Бюдюнбес. Айтканыгар чын. Мен таштаарга сапанар болзом, кюнюнде ле таштаарым. Кара дьаныс бу турам ачу... Карыган энем база. (Аракызын ичет).

Айлдаш (улуска). Аамай монус укпай калган эмтир. Сен дьок болзом, бу турада кей ару болгой эди. Мен сеге болужарым, сугунарым.

Бюдюнбес (ондобой). Слер нени айтыгар?

Айлдаш (ёскёртип). Дьоо-ок, сен юйдеде бу туранын дьыды да дьараш немедий—деп, айттым.

Бюдюнбес (сюгюнип). Кайран алтындый ёрёкён! Слердин айтканыгар кюмюшти. Мен юй-

деде чыпла-чын айыл ичинин дбыды, дбараш.
Бу энем де сюгюнип дьат.

Аданзак. Уулым чын айтты. Ол юйдеде айыл-
дын ичи тортло толы неме ошкош. (Печка-
га чай азып дьат).

Бюдюнбес (Айлдашкa). Дье, дегин слер ме-
нин дбанымда болгон согында, ёскёлёринен
коркубазым. Менин юйюм келгенче, слер оту-
рыгар. Мен оны эмеш арбайын, а слер дезе,
меге дьемежигер. Дьарайт па?

Айлдаш. Дьарайт. (Туура кёрюп), „Болу-
жарым“, сакып ал. Алдынан ёрё кёжююрлеп,
мынан чыгарарга болужарым. Уядын овчозын
уйга артып койгон эр. Арыбастын дьаныс са-
барына да турбас, эр болбозын ба.

Бюдюнбес (эзиригине ондобой). Слердин
сёс, тортло чечен мылтык ошкош, танманы
ойо тийип дьат! Менин юйюм чындап ла уя-
дын уйга артып койгон. Мен слерге онын кан-
чала эрлерин кёргюзейин. (Ёрё туруп, кайр-
такты кадула ачты).

Аданзак. Сен уулым, тыны дьок чаазында улу-
стын сюрюн кайдарга турун? Токто, балам...

Бюдюнбес. Озо тыны дьокторын божодоло,
онын кийининде тындуларына дьедерим. Ол
Москвадан бери карточкага соктырган. Удар-
ник-колхозчылардын дьуунына дьюреле сок-
тырган сюрлери бар эди. (Бедиреп дьат).
Кайда баргылады?

Айлдаш (туруп токтотты). Токто сен,

эненнин эрке уулы! Арыбастын немелерин юрөп турала, колын кыскара бербезин... Ёскё кижинин немезин чачатан дьанды, сеге кем берген?

Бюдюнбес (кайкап). Акыр, акыр... Слер канайып туругар? Бу ла дьаны мени туркаары мактап турбай кайттыгар. Болужар да болгоньгар...

Айлдаш. Сеге ийтте болушпас.

Аданзак. Ол чын айдылды.

Бюдюнбес (ачынды). Чирик ийттин мойынын юзе тартарым! (Келип тутты).

Аданзак. О-о кудай! уулым, ёлтюрдин!

Арыбас кирди

Арыбас (кайкап). Бу не кюреш? Канайып турыгар?!

Бюдюнбес (Айлдашты божодып ийди). Айланайын Арыбазым, алты дьус сегизен трудкюн иштеп алганын учун, алты катап окчоп ийейин, алаканыма салып экчеп ийейин. (Окчопорго келди).

Арыбас (бойынан ырадып). Аракыла алышкан, ачу-корон чилекейинди кижее сюртпе. Менен ары ыраак тур.

Аданзак (Айлдашка). Ондый ийне. Менин уулымды тортло кёрёр кююни дьок...

Айлдаш. Слердин уулыгарды, мен де кёрёр кююним дьок.

Бюдюнбес. Акыр, акыр... эмегеним суузаган болор. (Аракыдан урды). Колхоз ижинде дьеню алган, Арыбазым, ичип ий.

Арыбас. Сен оны меге бергенче, онызы дьогына дьорюп болбой турган болзон, мойынына борбуйдан буулайла, ого уруп алып, ичип дьор. Мени кюндюлебе.

Бюдюнбес (дьялынып). Кару Арыбазым, сенин иштеп алган трудкюндеринди эки дьылга дьип тугеспезибис.

Арыбас. Дьаныс сени азырабас турум. Сен эки ай кайра, кеп трудкюндер иштеп амарга барган эмезин бе?

Айлдаш. Сюрекей дьакшы айдыш болды.

Бюдюнбес (ачынып). Кадытты сокпогондо, сюнеези ыйлайтан дешкен!.. Сенин сюнеези ыйлап туру эмеш пе? (Согорго келди).

Арыбас. Меге тийбе! Сенин мында бий болотон учурын дьок. Бис экуюн ортобыс, ырашканы ючинчи ай. Дье сен, тескеери бараадын'.

Бюдюнбес. Мен бюгюн де, мында бий болор учурым бар.

Арыбас. Сениле кожо кеп дьылдарга кыйналгам. Эмди бистин дьолыбыс эки башка. Сенин дьолун, ол бозогонын ары дьанында дьадыры.

Бюдюнбес. Дьерле тенери кубулбаганча, мени сюрюп болбозын.

Айлдаш (туура керюп). Калганчызын кыйгырып алзын. Онын кийининде мында борсук чылап, кюрдендеер эмес.

Арыбас (чачылган карточкаларды керюп). Бу кайырчакты кем чачкав? (Бюдюнбеске). Бу сенин ижин бе, шилеемир? Менин айылымды амыр артыр!

Аданзак (бойында). Кайран уулым... Мынды сестёрди канайып кёдюрет не?... Онын дьорегинде корон толо!

Бюдюнбес (энезине дьууктап). Энем чын айтты.. Менде корон кептөгөн. Мен дьок болзом, карыган энемди кем азыраар?

Арыбас. Сени кижидий дьюрзин деп, мен кеп кичеегем. Дье колхоз то, сени ёрё тартаргатын кичееген. Ненин учун юрелип турган кижисен, билерге кюч.

Бюдюнбес (тын). Дьок! Мен бойымнын катыма бий болорын, бир де кижисылаап болбос.

Арыбас. Сен юнжунди онон бийик кёдюрбе.

Аданзак. Эрке уулымды кёргёмдө, тортло ёскюс немедий. „Койы дьокто, кодурлу эчки баштайтан“ — деп, албатынын кеп сёзи чын болды...

Бюдюнбес. Чын болды... Чын болды...

Айлдаш (туура кёрюп). Бистин Арыбас, ару дьадарга таскаган эмей. Мынды дьаан чёпти, турада кайдан дьатырзын.

Бюдюнбес (ойто дьымжап). Слер, быянзаак ёрёкён, меге болушсагар. Бу тенек Арыбасты сагыш алындыра айтсагар.

Айлдаш (ёрё турды, шоктоп). Мен баядан: немелерин кайда, мынан алып чыгарга болужайын деп айдып отурум вйне. Мында иштин кийининде амырайтан улуска чаптык этпес керек.

Бюдюнбес (Айлдашты, онын кийининде

Арыбысты адыктап кёрди). Слер экюнн сюме дыаныс?! Ийттер, мениле беришпегер! Бу айылдын ээзи мен! Бу кадыт менийи! Озодо онын учун, төрт ат, төрт дьус салковой акча бергем! А ол дезе, тежик штанду келген!

Арыбас. Сенин ол берген немелеринди, мен он сегис дылга бюдюре иштеп бергем. Мен Эмди сенин садып алган малын эмезим, сениле туней кижиги эдим!

Бюдюнбес. Мениле берижин турган болзон, менен алар сыйын бу (бычагын суурып, Арыбасты столды айландыра сюрюп келди).

Айлдаш (мылтыгын, Бюдюнбестин алдына кечире тутты). Колынды кёдюр, шлеемир! Эжик дьаар бас, бас!

Бюдюнбес. (Эмештен тескеерилеп). С-с-слер... канайып туругар? М-ме-мен..

Айлдаш. Бас, бас! Бычакла кижиги саятан кюлюкти сени, сениле эрмектешкедий улустарла табыштырып койойын.

Бюдюнбес. Э-э! Ийттер! Мен слерге чыдаарым! (чурап келди).

Манырчы тюрген кирди.

Манырчы (Арыбаска). Арыбас, мен сеге дьаан керектю...

Арыбас (Бюдюнбести кёргюзип). Манырчы, сен керегинди, айла айткайзын. Эмди бу Бюдюнбести кёр. Бычакла ойноп дьат.

Айлдаш (Манырчыга). Бала-баркала, кары-

гав тиженле согужатан кулугурды кожо апарыш.

Манырчы (Бюдюнбеске). Э-э! Бая канча улусты дьаман айдала, кача берген кюлюк мында туру ийне. Сени дегин де бедиреп дьадылар. Бас, бас...

Бюдюнбес (тижин кыдырадып). Ондый ба.. слердин ёмёгёр, сёзёёр, ончозы дьаныс... (Тескеерилеп чыкты, Манырчыла Айлдаш кожо чыктылар).

Аданзак. Мени таштаба, уулым... Мени кем азыраар? Таштаба, мени... (Эжик дьаар басты).

Арыбас (Аданзактын колынан тутты). Слер баратан учур дьок. Бистин ёйдё карыгандарды тышкары чыгара таштабайтан. Бис колхозто каршуларла дьенижиш турубыс. Слер уулыгар керегинде ыйлабагар. Санаазы кирзе, аракызын таштап, акту кючиле иштезе, оны кем де дьаман кёрбёс... Слер кёрдигер бе: ол карыган Айлдаш эмес болзо, менин кёксимнин каны юрюп ийер эди... Слер мениле кожо артарзыгар.

Аданзак (бир кезекке кайкап, Арыбасты кёрёт). Балам, балам!... Сен менин колымнан не керек туттын? Сен мени согорго туткан болорын деп савагам.

Арыбас. Мен слерди не керек соготом?

Аданзак (ыйламзырап). Мени азырайтан кижидьок болор деп, санааркап турбай мен! Айла-

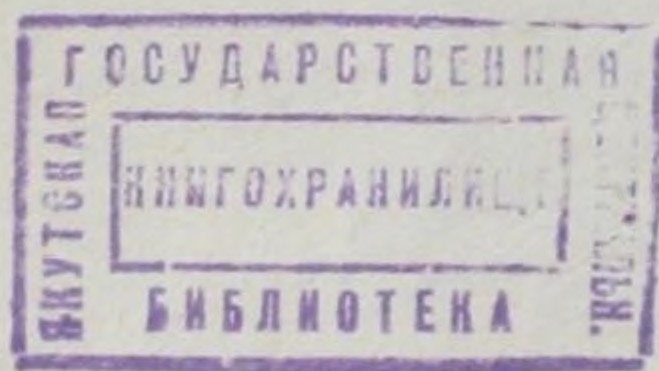
найын балам... сенин дьурегин, кюскюде дьа
аган кардый, ару... Менин уулымды канайт-
кайне?

Арыбас. Оны канайтпаста... Сагыш кийдире
айткай, юреткей, дье оныла менин дьолыбыс
эмди тургуза эки башка.

КЁЖЁГЁ.

САКЫБАГАН ТУШТАШ

(дьяныс картиналу драма)



ОЙНООР УЛУСТАРЫ

Шанкылу—орто дьаштан' ёткён юй кижн.

Алтын—онын' келди, 20—22 дьашта.

Саадак—Алтыннын' ёбёгёни, дьаш.

Омокчы—орто дьашка дьетпеген.

Кызыл черючи

Чыйдам—орто дьашту.

Бандит—дьаш кижн.

1920-21 дьылдарда

Алтайда ёдюп дьат.

Айыл. Кёп дьазал дьок; орун, бир эки кап, казан-аяктар. Шанкылу, дьюзюнде чырыш кирип калган, эки саамайы буурайып келген юй кижн. Кёк бёстён чамча кёктёп, сёзи дьокко, араай кожондоп отурды. Кабайда баланы каа-дьаа дьайкайт.

Шан'кылу (дьагыскан кабайдагы баланы кёрюп). Тумчугынын бажы терлеп калган айла. Сен тортло адан онкожын: ол кабайда болор тушта, база сен чилеп, дьалбак тумчугы тозырайта терлеп, уюктайтан болгон. (Чала ыйламзырап). Сен качан дьаанаарзын, карыган наананды качан азыраарзын? Мен сенин адана тюрю тушта азырадарга, ёлё берзем сёёгим туттурарга санагам... Дье ол сагышла болбоды... Кижн канын ичкен бандиттар оны бистен былаап апаргандар. Сенин аданнын ёлгён сёёгин де, тюрю бойын да сегис айга кёрбёдибис... (кёстюн дьажын ёткюре каткырды). Дье, сени дьаан кижиге бодоп эрмектежип отурган наананда, сагыш бар деп айдарын ба? Аймап бырааткан кижн...

Алтын, дьараш чырайлу, дьаш келин, тюрген кирди.

Алтын. Ой эне!... Базала дьеткиледи...

Шан'кылу. Кемдер дьеткиледи?

Алтын. Бандиттар, кайдаар дьажынарыбыс?!

Шан'кылу. Акыр балам... (б о й ы м а н з а а р ы п). Акыр... акыр... Бу баланы ологго кёргюспей дьажындырар керек... Кёрмөстөргө канайып бюдер...

Алтын. Кайдаар дьажындырарыбыс? Ончолоры калдьу, деревняны эбиреде ширтеп тургулары...

Шан'кылу. Не болзо ол болзын, айылдан чыкпас... Ёлтюрзе бисти ючилебисти кожо ёлтюр-гилезин... Олордон коркубай, иштенип отурган улустар болоолы.

Алтын (отурала, кураганнын терезин алды). Слер дьакшы сюме айттыгар, Энем... Чындап ла коркубас болзон', тудаган ийкте сени тиштеп болбос, адару да сени чакпас...

Шан'кылу (чамчазын ойто кёктөп). Ол чын... Адарудан коркубазан, чакпыланбазан, ол сени чакпас. (Араай сёзү дьокко кожондой берди).

Алтын. Мынызы не болды?

Шан'кылу. Сагышты омок тударга турбай база...

Алтын. Мен алдында, Саадак барда кожондо-гомдо, кёём там ла кирип туратам... А эмди каа-дьаа унчуксамла, кёстин дьажы кожо келер...

Шан'кылу. Мен дезе, кёстин дьажын кожонло кургададым. Саадакты ла сананар болзом, кожонло дьюрегимди базынадым...

Алтын. Оо! Слер оны адабагар. Меге коркуш-

ту уур. Мен оны туюжумде де болзо кёрюп аларга, канча кюзеп болбодым! Кёрмёс бандиттар, оны басканы баяла чын болды...

Шан'кылу. Мен энези кижн неме аайлу сананып дьадым. Оны бандиттардын бийн Чыйдам, апарып аткан согында, дьетинчи кюннде туюжегем. Уулымды кёрзём: кою агаштын ортозында дьюри. „Бери кел, уулым! Сенин ёдюк-тонын элеген болор, дьанып, ончозын селип ал!“—деп кыйгырарымда, мени кёргён бойынча, эрмек те айтпай колдорын дьанып кача берген... (чала ыйламзырап). Мен оны сеге айткан эмезим бе?

Алтын. Эе, айтканыгар... Дье ол меге не керек кёрюнбей дьат? Ол тудушла мени „сююп турум“ деп айдатан дьокпо. Туюжумде де кёрюнзе, мен ого тын кыйгырар эдим: „Бери кел, кару Саадак! Уулынды келип кёр. Сен дьогына адын адаар кижн дьок, тюрген келип ада! Уулын торт ло бойынды тезёгён! Удабас дьаанаар, сени аткан Чыйдамнан ёчюн алар!“...

Шан'кылу (ыйламзырап). Дье акыр, Алтын, онын керегин эрмектешпейли...

Алтын. Ого дегин баштапкы балазынын адын адайла, бойын кёрёлё ёлзё кайдар. (Ыйлай берди).

Шан'кылу (колын ийнеге кададып ийдн). Ой, Алтын! Андый куучын айтпа, колымды ийнеле кадап албай кайтым...

Алтын (чыдап болбой). Слер айтсагар, ти-

рю дьюрген кижн болзо, сегис айга бир угул-
бас, кайда барган?

Шан'кылу (ёре турды). Бис экую Саадакты дегиннен дегин адабас болуп кечеле дьёптёшкён эмезибиспе... Эмди бандиттар мында келерде, там юзери оны адаарга дьарабас... Тюн коюлгалакта уйымды чеденге бектеп койодым. (Чыкты).

Алтын (коркуп). Адьыктаныгар, энем!... (Кабайда балазын араай окчоп). Сен, ненин учун ырызы дьок чыктын уулым? Адан айдып туратан: „Уул да чыкса, кыс та болзо, баламнын адын бойым адайтам“—деп, онын учун, мен сени ады дьокко азырап дьатканым ол. Айса адан' тирю... Кайдан билер... Аданла кожо апарган төрт партизаннын сёёги табылган, а сенин адан дьок... (ыйлай берди). Сен качан дьаанаарын, балам? Сен не де болзо, дьаанаар учурлу. Аданды ёлтюрген шилемирлерден сен ёчин алар учурлу. Мен сениле кожо барарым, наанан база... (Ойто терезин уужап балазына). Мен сени кижиге бодоп, эрмектежип отурганым каткынчылу. Ого дегин бир сёсти билетен болзон кайдат...

Омокчы—орто сынду, таларкак, кюрөн чырайлу, бойы чакту, дьаргак тонду, эжиктен кирди.

Омокчы (ары-бери кёрди). Мында ёскё кижн дьок по?

Алтын (чочуп). Дьок... не болды?

Омокчы. Биске айылчылар келип дьат, уткуур-га белең болугар...

Алтын. Мен сени ондободым. Кандый айылчыларды айдазын?

Омокчы. Сен кюний сайын кемдерди сакып отурган эдин, бочы оло...

Алтын (т ю р г е н). Саадак па?!

Омокчы. Онын надьылары. (Чебер). Калак, караңуйда дьарганаттын да кулагы уккур болотон.

Алтын. Эмди билдим... (А р а а й). Акыр ол Чыйдамдарды сезиндирбеске керек...

Омокчы. Олор кёп улус эмес... Бая келгенле бойынча мени кой ёлтюрзин дешкен, бир койды Чамчадан алаала ёлтюрип бергем. Аракы тап, тежерде юч тажуур аракы астырып бергем... Дьаш ёскюрюмди ойын баштаргар дегем. Баштапкы айылчыларды эмен дьыргадарга.

Шанкылу кирди.

Алтын. Эне, биске айылчылар келип дьат.

Шан'кылу (о н д о б о й). Кандый айылчылар? Бутюймеевнин ортозына айылчы кайдан келетен?..

Омокчы. (Ш а н к ы л у г а). Ёскё эрмек дьогынан баягы келген айылчыларды кюндюлеерге, тутканча, бир тажуур аракы табаар.

Шан'кылу (б и л б е д и). Ол, ол кандый айылчыларды айдып турганыгар. Болгой! Олорго аракынын ордына корон тап деген болзогор, торт болор эди. Чыйдам баптаган бандиттарга, аракым бар да болзо, бербезим.

АЛТЫН. Олордон ёскё айылчылар келер, энём.

Омокчы (а р а а й). Менин сёзимди тюндюк ёт-кюре дьылтыстар уксын, айында отурган слерге угулзын. Биске бюгюн Конолойдон мындый тил дьётти: Кызыл Черюлер ле Комотряд, Конолойдод дьерлеп турган Аяштын бандиттарынан бир де кижичыгарбай, ончозын талай соккон эмтир. Эмди бистин деревняга тюн ортозы ёткёлёктё келип киретен деп айдылды.

АЛТЫН. О, Саадак тирю болзо, оlorды канайда утвугай эди!

Омокчы (А л т ы н г а). Араай, Алтын! Бистин уулдар оlorды уткуп, дьюре бергилеген. Одус кижилю Чыйдамды мылтыктан юн чыгарбай тудуп алар деп, бис эрмектежип алганык. Онойдордо, оlorдын керегин бюдюрип турган кижимен. Эмди тургуза оlorго уккурла болорго керек. Оlorды бир де кичю сестирбеске.

Шан'кылу (а ч ы н ы п). Керде-марда, Чыйдам тирюге колго кирзе, уулымнын учун оны мен ёлтюрейин.

АЛТЫН. Дьок мен!... (К а б а й д а б а л а з ы н а ч ы п к ё р ё л ё). Дьок, адазынын учун ёч некейтен кижименин уулым! Дье качан дьаанаар?...

Омокчы (о л о р г о). Дье акыр, блаажарга арай эрте. Менин куучыным угаар: биске клееткен айылчылар, Конолойдогы бёрюлердин бирюзинде арал ортозына божотпой туткылап алтыр. Онойдордо, Ак-суудагы бёрюлер бирде неме

билбей, дбайым дьургилеп турганы ол. Онын учун, Чыйдам одус бөрюзин ээчидип, бистен азыкка малдар айдаарга келгени ол эмтир.

Алтын (с ю г ю н ю п). Эмдиле дьедетен болзо...

Шан'кылу (б о й ы н д а). Эе кудай, ол бисин айыл чылар тюрген келип, мындагы бөрүлөрдү дьок эдетен болзо кайдат...

Чыйдам—бийик сынду' ак чырайлу, соок кестю, азу сагалду, шинель кийген, алтай дьукачак чачакту бөрүктю, юлдю тагынган, колмылтыкту кирди.

Бандит—кара чырайлу, тал орто сөөктю, сагал дьок бешадар мылтыкту, юлдюлю, патронташту, кыска шинель кийген база алтай бөрүктю кирди.

Чыйдам (ч а л а э з и р и к, а й ы л и ч и н а й - л а н д ы р а а д ы к т а п, э р д и н л ь а л а - н ы п) Неге ончогор оп-соп боло бердигер? Уурынын эдин дьип турганаарга чаптык эттибис эмеш пе? (Б а н д и т к а). Казан-аяктарын адьыктап кёр.

Бандит. Уктум, улу бийим, казан-аяктарын адьыктап кёр (к ё р ё б е р д и).

Шан'кылу. (Ч ы й д а м г а). Озодо келген айылчылар, озо эзен-дьакшы угужатан эди. Эмдиги айылчылар казан-аякла беришкен. Слер тын сюрекей аштаган улустар ба, айла казан-аяк дьылыйтала бедиреп дьургенигер бе?

Чыйдам (к е к е н и п). Кёрзён, кызылдын энези де кызыл. Саадак уулыннын кийининен барарга турун ба? Кемле куучындажып турганынды билип турун ба?! (О м о к ч ы н ы к ё р ю п и й д и). Сен не керек мында, кырса ийдичек бо-

луп кызынып турун? Бая менин дьакыган керектер ончозы бюткен бе?

Омокчы. Мен слердин дьакылтаны бюдюрерге, бу айылга келген эдим. Удабас ончозы белен болор. (Эжик дьаар басты).

Чыйдам. Тюн ортозына дьетпей дьус кой, бежен уй, алтан ат белен болзын. Тюрген бар.

Омокчы. Уктум, тюн ортозына дьетирбей ончозын бюдюрерим! (Барды).

Бандит (Чыйдамга). Казан-аякты ончозын шиндеп кёрдим, изю эттин изи билдирбейт, улу бийим.

Чыйдам. Дье кем дьок, отураар. (Бандит отурат). Чыйдам (Шанкылуга). Бис слерге тёрёгёнзип айылдап келерибисте, слер бисти ненин учун дьаман айттыгар, дьенебис?

Шан'кылу. Мен слерди качан дьаман айттым?

Чыйдам. Слер кандый ондый ундучаак кижил болгоноор... Дьок, бис аштап дьюрген эмезибис, юзери слерди азыраарыстан башка (Алтынды кёрёлё, ойто дьымжап). О-о, айыл ээзинен, дьакшы сурабаган турум ийне. Дье дьакшы ба, дьаран келин?

Алтын (бойын, токтодынып болбой). Сюрекей де дьакшы эмес ле...

Чыйдам (онон дьарамзып дьууктап). Билдим, билдим... Слердин айтканаар чын, слерге сюрекей кюч... (Кабайда баланы кёрёлё). Дьо-о калак кёёркий! Саадактын адын ададар уул ба, айла кыс па табылган тур-

байт па. (Баланын дьюзин ачып кёрёргё келди).

Алтын (токтоп болбой, Чыйдамды ийде салды). Слер ого, тийбегер! Онын адазын слер...

Чыйдам (дьымжап). Дье, дье сен табарзын ла. . Юлген кудай бистин юстюбисте туру, Саадакты мен билбезим... Торт кёрбөдим...

Алтын. Кудайдын адын дегин дьерге адабагар... Менин ёбөгөнимди арестовать эдиш апарган кижик слер...

Чыйдам (ёскёртип). Дье акыр, ёткён керектер учун, эрмек токтозын. (Шанкылуга). Дьенебис, бир кичинек аракы бар эмеш пе?

Шан'кылу. Биске ондый неме кайдан келетен эди, калак, уйлар бар эмес. (Чамчазын кёктөй берди).

Чыйдам (бандитка). Барып баягы тажуурдагы аракыны экелеер. Бу дьякшы улусла кожо ичерге керек.

Бандит. Уктум, улу бийим! (Барды).

Чыйдам (олор экюге). Мен ёскюс-дьябыска сюрекей килемкей кижик. Слер дегин дьерге мени дьямандап туругар... Дье ондый да болзо, кызылдар бисти дьендеп болбос. Биске ёрётурган юлген кудай бойы ийде-кючти берип дьат. Бодозоор, бистин он-онбелу кижик, дьюс, дьюс бежен улусла согужып турганыбысты.. Мен ол Саадакка: „Сен бойыннын кайыш курлу кара албатынла дьуулашпа, биске кожыл,

кожо кызылдарды согоолы" деп канчала айдып туратам. Дье ол кулактын кырыла да угарга сананбады. Айла меиле сёёк дьяныс, карындаш — чапты...

Алтын. Слер Саадактын адын адабагар, бис энемле экую, онын адын дегинен-дегин адаба ска чертенгенибис. Онын учун ёскё дё улустар оны адабазын деп сурап турубис.

Шан'кылу. (Араай сёс дьогынан кожондой берди).

Чыйдам. Дье кем дьок, адабайын оны. Ёлгён кижжи бирле ёлгён, ойто тиргизер дьян дьок. (Шанкылуга). Менин дьенем омокло бюткен кижжи, эмен табыскактап ийзегер.

Шан'кылу. Ненин дьыргалына отурган болуп кожондойын. Кёстин дьяжын дьайладарга кынып отурбай.

Бандит тажуурды тудунганча кирди.

Чыйдам (сюгюнип). Дье, карын дьенемди кёкюдетен курсак келди. (Бандитка). Койлорды, уйларды дьуун тургулаган эмтир бе? Омокчы кайда дьюри?

Бандит. Ончозын дьууп ийтир, „юч уй, сегис кой дьетпес“ деп Омокчы айткан.

Алтын (Шанкылуга араай). Калак, энем, слер оlorдын аракызынан ичпегер.

Чыйдам. Бистин улустар кайда болгодый?

Бандит. Оlor дьяш ёскюрюмдердин ойынында ончозы кожо турулар.

Чыйдам. Дьок, ол Омочки—эрлю эр. Качав ор-

тозына дьаш ёскюрюмдердин ойынын баштап ийген. (Шанкылуга). Кайда, дьене, чёёчёй беригер.

Шан'кылу. Бистин айылга улустар аракы ичпейтен эди... Дье канайдар... (Ёр ё туруп, чёёчёйди алып берди).

Чыйдам (бандитка) Бу аракыны чёёчёйлөп ур, Сюмечи.

Бандит. Уктум, улу бийим! (Тажуурды алып, аракыны чёёчёйгё урды).

Чыйдам. Баштапкы чёёчёйди дьаан дьенеме бер.

Бандит. Уктум, слер дьааным. (Шанкылуга аракыны берип дьат). Дье тудаар дьенебис.

Шан'кылу. Калак кёёркийлер, мен бежен дьашты ашканча, эрдиме аракы тийгиспеген кижидим. Бойыгарла ичигер.

Алтын. Чын, чын, энем ичпейтен.

Чыйдам (мекеленип Алтынга). Слерди бис тилмешке сурабаган эмес бедис... (Шанкылуга). Кижиде дьаман болгой, ашта ненин дьаманы бар. Ичеер деп, мен слерди сурап отурум.

Шан'кылу. Слерди де, ашты да дьамандап отурганым дьок, ичпеген немени не керек ичер.

Бандит (Чыйдамга) Озо баштап дьаш келинекке берзе кандый болор?

Чыйдам. Слердин айтканаар аптю болды... Кайда чёёчёйди бери береер. (Чёёчёйди бандиттан алды. Алтынга дьууктап,

дъарамзып). Эки кёзи чолмондый, эки каба-
гы солондый, эки качары кызыл-марал кё
ёркийек, бу чёёчёйди ууртап ий. Ол эткен
быянынды качан да ундубай дьюрейин...

Алтын (кабайда балазын корып, Чый-
дамды бойынан ийдип). О-о! слер ары
кедери тураар! Кёрёёр, менин ёбёгёнимнин
каны...

Чыйдам (ачынган). Кайда кан? Айт, кайда
дьюрю?

Алтын (коркубай). Слер онойдо тын кый-
гырбагар, дьаш бала бар..

Чыйдам (тижин кыдырадып бойында).
Дьаш бала, кудайы дьок ййттен бюткен бала!
Юзе согуп салар болзо..

Алтын. Слер нени айттыгар?

Чыйдам (ёскёртип). Мен... мен: „Дьаш бала-
ны коркударга дьарабас“ деп айдып турум.
(Бандитка). Барып Омокчыга айт, уйлардын
дьетпезине бу айылдын уйын эрмек дьоктон
кожып, тоозын бюдюрзин.

Бандит. Уктум, улу бийим (Тюргенчыкты).

Шан'кылу (манзаарып). Акыр, акыр... Слер
бистин дьаныс сюдюн саап ичип турган уйу-
быска тийбегер!... (Эжик дьаар басты).

Алтын (кожо чыгарга турала, балазы
сагыжына кирди) Ой энем, уйга килебе-
гер. Мени таштап барбагар.

Шан'кылу. О-о кудай, балам, уй дьок канайын

кижи болорыбыс. (Чыгарга да болбой, ар-
тарга да болбой, эренистелип туру).

Чыйдам (Алтынга, дьарамзып). Дье кем
дьок, ёрёкён барзын, айса уйын айрып алар
болор бо. (Шанкылуга). Слер, дьенем, эре-
нистелбей барыгарла, бис кем дьок отура-
рыбыс...

Шан'кылу. Дьок, уйым бербезим. (Барды).

Алтын (кийининен). Бу кижиле мени таштаба-
гар!... (Кабайды алаала барарга са-
нады).

Чыйдам (Алтыннын дьолын туй алып).
Слер дьараш кёёркий, артып калаар. Мен
юй улуска качан да дьымжак дьюректю кижи.
Слердин сегис ай ажыра дьаныскаан санаар-
кап, кунугып дьатканаарды билеле, мен ёнё-
тийин келдим (Кучактанарга дьат).

Алтын (кабайын тудунганча, кайрате-
скеерилеп). Слер меге дьууктабаар. Слер-
ден мен коркуп дьадым...

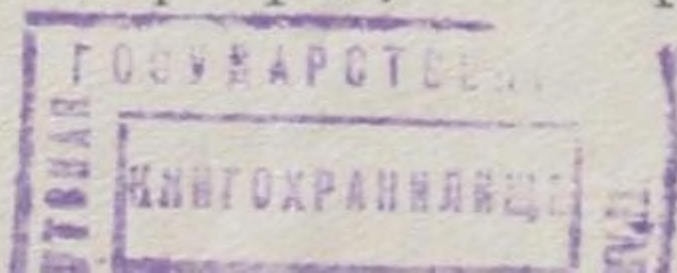
Чыйдам. Мен арслан эмезим...

Тышкаары, Шанкылунын ыйлу онтузы угулат.

Алтын. Слер мени божодоор, энеме барып бо-
лыжайын...

Чыйдам. Алдырбас, кёёркийим, слер мениле
эмеш отуруп эрмектежерле болзогор, уйаарды
мен ойто берерим. Олордын бийи мен, олор
ончолоры менин колдо (дьууктап).

Алтын (тындап). Уксагар, слер ондый дьым-
жак дьюректю болороордо, ол карыган кайын



энемнин калак сыгыдын канайып тындап тургар?

Чыйдам. Алдырбас, ол эмди эменш ыйлап алза, анан уйды, мен ойто берзем, сюгюнер. Сюгюнчи ачу-короны дьогына келбейтен. (Там дьуктап). Мен слерди база сюгюндюрерге турум... Слер кестин дьажын текенин, бар дьюрегимнен билип, быян санап турум...

Алтын (орынга отурала). Слердин быяныгар меге керек дьок... Слердин кезигер толтыра кан, слердин бюдужигер дьююлгек беерюдий...

Бандит, Шанкылуны эжиктен юйге кийдире ийдип ийди. Ол бажын тудунып, онтоп дьатты.

Бандит (баягыла). Слердин дьакылта бютти, улу бийим...

Чыйдам (онын келгенине ачынып). Бу карыган кадытты бери экелерге еске ей тапандын ба? Ары бар! (Ол ойто барды).

Шан'кылу (араай ерө ендөйип). Беерюлер, ач беерюлер! Менин уулымды елтюргенигер. Эмди дьаныс уйымды алдыгар. Бойымды арай елтюрбей соктыгар...

Чыйдам. Комудабагар, дьене. Слердин уйды мен ойто бердиртерим. Слер эмдиле барып айдыгар: уйды ойто берзин деп, Чыйдам—Хорунже дьакыган деп айдыгар.

Алтын. Дьок, эне, барбагар... Айса болзо...

Чыйдам (Алтынга дьууктап). „Айса бол-

зо“ деп слер нени чыгара айтпай токтоттыгар?...

Алтын. Мен нени де айдарга сананбадым...

Чыйдам. Дьок менин дьюрегимди бийтте меке-
леп болбос.

Алтын. „Айса болзо“ уйды албас деп айдарга санагам: Слердий быянзак кижн биске кана-
йып болушпас...

Чыйдам (эрдин дьаланып, окчонорго келди). Айланайын кёёркийдин сёзинин та-
тузын... Онын учун дьазап окчоп берейин.

Бир кезекке Алтын ла Чыйдам тудужа бергиледи.

Алтын (бир колдо кабайда балазы). Ой, энем! Мени айрып алыгар! Айрыгар, айрыгар!.. (Чыйдам тамла бек кучактап дьат).

Шан'кылу (арайданла, онтоп ёрё турды). Ийт, уят билбес, ийт... Менин уулымды ёлтюреле, уйымды блаайла, эмди келдимди ба-
зынарга ба! (Чыйдамнын дьардына со-
голо, юлдюзюнен келип тудала кай-
ра тартты).

Чыйдам (кёзи кандалып, Шанкылуны айткылады). Сен бойынды окчонбоды деп, кюнюркеп турун ба?! Менин улустарым кёп, кандыйы керек, ондыйды эмдиле сего туттур-
гызып берерим (Алтынды колло уулап). Кызылдын—большевиктин катын окчоп турга-
ным учун, слер меге алкыш айдар учурлу. Ёбёгёнинин кийинненде дьургюзип ийзем, ме-
нин табым! (Шанкылуны кабыра-теби-

ре тутты, эжик дьаар апарып дьат).

Шан'кылу (мойноп). Мени бойымнын айылымнан чыгарганча, торт мында ёлтюр!

Алтын (кабайды орун юстюне салала), кайын энезине болужарга келди). Сенде, какайда, уят та дьок, бистин айылдан сен чык! (Бир кезекке Чыйдам, эки кижиле кюреже берди).

Саадак кызыл черю кийимдю, дьараш чырайлу, тал орто сёёктю, дьыдалу мылтыкты уулай тутканча кирди.

Орус кызыл черючиле Омокчы база мылтыкту киргиледи.

Саадак (дьыданы Чыйдамга дьетирди). Колын ёрё кёдюр!

Кызыл черючи (База). Колынды ёрё кёдюр!

Омокчы. Дьирме тогус бёрюлерди сюрекей эптю туткан эдибис, одузынчызы олордон артык тулду.

Алтын ла Шанкылу корколо, кучактажала, кайкай бергиледи.

Чыйдам (Кол мылтыгын тюрген алып болбой салала, колдорун араай кёдюрди). Мывдый тушташты, мен саковыбадым!

Саадак. Чын. Бис экую сегис айдын бажыеда, менин айылыма туштажарыбысты, мен де саковыбадым. Бу саковыбаган тушташ болды! (Омокчыга). Нёкёр Омокчы, онын мылтыгын айрып, тивтигер.

Омокчы. Уктум, нёкёр Саадак! (Келип тинтий берди).

Алтын (бютпей). Са-а-дак, Са-а-дак...

Шан'кылу (Алтынды токтодып). Сен мени айдазын?... Сагы, балам, сагы...

Алтын (токтоп болбой). Кёзим мени меке-
лебей турган болзо, колымды ал! (Саадакка
чурап келди).

Шан'кылу. Сагы, балам, сагы...

Саадак. (Омокчыга). Бектеп тудуп, дьяк-
шы тинтигер, нёкёрлёр. (Энезиле Алтын-
га). Эмди слер дьякшылажаар. (Алтынды
ёрёкёдюрип)—дье, дье ыйлаба..

Алтын. Кару Саадак, менин кёзим сенин чы-
райынды таныган, кулагым юнүндү уккан...

Шан'кылу (ыйлап). Бистин ыйыбысты сен ук-
кан эмтирин, балам. Менин дьюрегимнин каны
сен, дюзюмнин оды сен... (Окчоныштылар).

Саадак (олор экюге). Слерди чакпырадар
кыйнаар ёштюлер, эмди колго киргиледи!

Чыйдам (Омокчыга). Сенин бажынды кеспе-
гениме сюрекей кородоп турум.

Омокчы. Сюрекей кородобогор. Айса болзо, си-
лердийине мен чыдаарым..

Саадак (кызылчерючи ле омокчыга).
Бу бандиттин командирин апарып черюзине
кожугар.

Кызылчерючи. Уктым, нёкёр Саадак!

Омокчы. Уктубус, нёкёр Саадак! (Чыйдам-
га). Дье, бёёрюлердин командири, бас, апарып
ююрюне кожолдор.

Чыйдам (эжик дьаар базып). Слердин
мёрёй, болды!

Алтын. (агаш алып Чыйдамды сокты). Сенин мөрөйин качан да болбос.

Шан'кылу. Чыйдамды база сокты. Ме сеге аракы, ме сеге уй!...

Алтын (Саадакка бютпей тургандый). Бери мен дьаар кёрзён, эркем. Мен эмдиге дьетире тюш дьеримдеги немедий.

Саадак (отурып). Дье кандый дьаттыгар, айдыгар тюрговдей.

Алтын. Кандый дьадар... Сени ёлгён деп ыйлажыпла дьаттыбыс... Эки адыбысты, он койыбысты Чыйдам бандиттин отряды блаап айдай бергилеген...

Шан'кылу. Бюгюн калганчы, уйыбысты апарды, мени талдыра соккылады (ыйлайт).

Саадак. Дьок, эне, калганчы уй бойыбыста артар...

Шан'кылу. О-о, чындап ондый турбай па...

Алтын (Саадакты окчоп). Дье айт, сен сегис айга суру дьок, кайда болдын?

Шан'кылу. Сени Чыйдам, айдарда, ёлтюрбеген туру ийне...

Саадак (каткырып). Ёлтюрип койгон болзо, слерди келип окчонор бедим, эне. (Алтынга). Ырыс болды, Алтын, ырыс! Кадыннын дьарына адарга, төрт кижиле кожо, мени, тюнде Чыйдам бойы баштап, айдап келген. Олор бойлорынын солоонына иженген ошкош, бисти кюлюбеген де, кайтпаган да. Озоло Чыйдам бойы мени юлдюле чабарга талайып келерде,

мен агаш бажындый дьардан чурап ийгем. Юлдюзи дьардымды дьара чапкан... Онон аткылаган, ючок мени шыркалаган. Карын ырыс болуп тюшкен дьерим юсти кар, алды кумак болгон... Дье онон ары Ачалманнын деревнязына дьеделе, бистин надьы Казанцев Александрга киргем. Ол менин шыркамды танып, подполдызына төрт конок дьатырала, Алтайскийге кызылдарга табыштырган. Эки ай больницада эмдендим... Эмди алты айга чоновецтерле кожо бандиттарла тартыжып дьадым. Кёрдигер бе. Кандый ырыс!

Шан'кылу (бала дьаар кёрюп). Сен, Саадак, бисле окчожып, эзендежеринде, бу уулынга дьакшылажарынды ундуп койдын ба?

Алтын (сагыш алынып). Ой, мен торт оны айдарга ундуп койтырым!

Саадак (сюгюнип). О-о! баядан айтпайтан бедеер? Уулдын ады кем? (келип кабайда баланы окчоды). Тортло мени тезёгөн уул эмтир!

Алтын. Адын, сенин сёзинди сындырбаска ёнөтийин адабагам. Сен келбеген болзон, онын ады Ады дьок болор эди. Эмди карын дьанып келдин, адын бойын адап аларын.

Саадак. Чын уулымнын адын бойым адайтам. Ырысту дьюрюп тушташкан уулымнын ады Ырысту болзын!

Шан'кылу (ый ёткюре каткырып). Чындап та сакыбаган да, ырысту да тушташ болды.

Н. УЛАГАШЕВ.

Ойроттын орден тагынган кайчызы

ЫРЫСТУ (ЧЕРЧЕК).

Дьаныс актту юч картиналу пьеса.

ОЙНООР УЛУСТАРЫ

- Ырысту — кичю сёёктю, кийими
сюрекей ёи'и дьок, бойы дьараш.
Ак-каан — каан киж, бай.
Мон'ыс — онын' юйи.
Торко — онын' кызычагы.
Омок — онын' уулчагы.
Телдекпей — кам.
Карыган — карый берген киж.

П. Кучняк сценарировать эткен.

1-кы КАРТИНА.

Кайын, чиби агаштар. Таштын ортозында чечектер. Кийин дьаны кара агашту ёзёк, оной ары бажы мейкю карлу тайгалар. Кёжёгё ачылган согында, кем де шоор ойноп дьат, кижизи кёрюнбейт.

Анча-мывча болбой, семис, бай кийимдю, дьылчык кёс-тю Ак-каан кёрюнип келди. Шоордын табыжына дьилбир-кеп, ары-бери дьюгюрип, тапай турды.

Ак-каан (чечектерди ачып кёрюп). Бу чечектер канайып кожондоор болды? Ойноп турган кижизи кёрюнбес, кандый аайлу неме болды? Ой, кандый дьараш ойноп дьат! (Бир чечекти келип ача тартарда, дьараш чырайлу, ару кийимдю, Ырысту, кёрюнди. Ой, балам-нын дьаражын! Сенин адын кем, балам?

Ырысту. Менин адым Ырысту.

Ак-каан. Адаг, энен кайда?—Олордын ады кем-дер?

Ырысту. Адам—кыр, энем—кёл.

Ак-каан. Айланайын кёёркийди, сени. Оны се-ге кем онойдо айдып берди?

Ырысту. Кыр мени дьюзюн-дьююр дьийлевле азырап дьат, кёл дезе балыгыла азырайт, суу-зыла сугарат.

Ак-каан (сюгюниптилин дьаланып). Кару Ырысту, меге бала болорун ба?

Ырысту (чала уялып). Мен слерге бала болзом, нени береригер меге?

Ак-каан. Мен сеге дьараш торко тон кийдирерим, амтанду курсакла азыразарым, канатту дьюгюрюк атка миндирерим.

Ырысту (чала аланзып). Слер мени меке-лебей туругар ба?

Ак-каан. Дьок, балам! Менин сёзим ёрё турган кудайдын сёзине тюней. Дье мениле бараалы.

Ырысту. Барар болзо барайын. Дье айылыгарга дьетселе, мени кийиндиреер, дьуба.

Ак-каан. Чын, чын, айылыма дьетсемле будуннан ала бажына дьетире мандык-торколо ороорым. Бойынды бойун, таныбазын, каан кижидий болорун.

Ырысту (сюгюнип). Мен ол тушта мынан дьараш ойноорым! (Ойноды).

Ак-каан (чыдап болбой). Дье акыр, балам, оноң кёп ойнобо, менин ыйым келерге туру. Мен сеге алтын комыргайла шсор эдип берерим. Дье баралы. (Ырыстуны колынан тудала апараады).

КЁЖЁГЁ

2-чи КАРТИНА.

Ол ок сцена. Ырысту кийими коомой, кеден баштыкту, камчызын инине салынган—кёрюнди. Чырайы бош куугарган, кыйынга тюшкени иле эмтир. Таштын юстине отурды, юшкюрди.

Ырысту (дьаныскан). Бу турган чечектер

де мени таныбай дьаткан эмтир. Мени уткуп тургандары кёрюнбейт. Канча дьылга, меге кару надьылар болгондор, айла тоным дьарды-ма дьаба катты. Ёдюдим буттарымды былча тутты. Дьайгыда, мени дьанмыр согот, кышкыда мени сокк чымчайт. (Туура ширтеп кёрди). Кёрзён ол уйлар да база ойложорго турганын. Олорды барып бажынан дьандырбаганча болос туру. (Дьюдюрди).

Бир кичю пауза. Карыган ак башту, ак сагалду тьянту кёрюнди.

Карыган (дьяныскан). Дьяныла мында, комудалду юн угулып турбай кайты. Оны айткан кижизи кайда барды? Мен бу дьараш чектю, таштарлу тайгада карыганча дьурта-дым, дье ондый комудалды менин кулагым баштапла укканы бу. Ол кайда барды. (Айландыра адьыктап кёрюп). Ээ, ол бир уулчак уйлар кабырып дьюрю, дьарт ла ол комуудаган болбозын. Ой, ол бери келип дьат, дьяжынар. (Бир ташка дьяжына берди). Ырысту ойто келеле, баягызы чылап тажына отурды. Мандайында терин арлады).

Ырысту (карыганды кёрбей). Дьо-о калак, кайдайын? Эки бут божоды. Ёзёгимде, курсак дьок. Менин шоорым да эмди дьараш кожондоп болбой дьат, юньюм де коо чыкпайт. Эмди удабас кюн ажар, мен уйларды айдап дьяна-рым. Дье нени дьиirim?... (Кожондоды).

Саргарып чыккан сары кюн,
Ажар ёйи дьедип келт.
Сары кийис кыйманы,
Дьинир ёйим дьедип келт... (ы й л а д ы).

Карыган (а р а а й к ё д ю р и л и п к е л д и). Ба-
лам, сен не керек ыйлап дьадын? Сен менин
учун комудалду сёстёр айдар болдын?

Ырысту (к ё р г ё н б о й ы н ч а т у р а д ь ю
г ю р д и). Дьок, дьок... Мен ыйлап турганым
дьок...

Карыган. Сен, менин кулагымды, менин кёзюм-
ди мекелеп болбозын (Д ь у у к т а п к е л д и).
Сен, менин уулым, азыйда кырда дьаныскан
дьадарында, ыйлап та билбейтен, комудалду
кожондор до айтпайтан. Не керек сен онойдо
кунукчылду онтоор дьан таптын?

Ырысту. Менин буттарым ооруп дьат. Колдо-
рымда кюч дьок. Кардым курсак сурап туру.
Мен тюн-тюш, льас-кюс, дьай-кыш уйлардын
кийининен дьюрерге тортло кучим чыкты.

Карыган (с а г а л ы н с ы й м а н д ы). Комулаба,
балам. Качан уйларды дьатыргызайын дезен,
„Бып“ деп айт, ончолоры дьаныс уйдый дьадар-
лар. Ойто тургузайын дезен, „Тап тажлан“, —
деп айт, ончолоры дьаныс уйдый ёрё турарлар.
Бу сёсти ундутпазан дьакшы болор.

Ырысту (с ю г ю н ю п). Алкыш болзын, ёрёкён,
следирн сёсти качан да ундутпазым.

Уйлар мёёрёшти: „Мё-ё, мё-ё“. Кёрзён меге
базала амыр бергилебеске тургандарын. „Бып!“

(К а й к а п к а р ы г а н г а). Кёрзёгёр, ёрөкөн!
Уйлар ончолоры дьада бергиледи.

Карыган (к ё р ю п). Дье озор эмди сенин сёзин-
нен качанда кыя чыкпас. Сенин буттарын ка-
тап сыстабас.

Ырысту (к ё к ю п, к о ж о н д о г о н а я с).

Ак сагалду адама,
Алкыш дьетсин качанда.
Арып дьурген бсйыма,
Амыр берди качанга.

Мен эмди шоор ойнойын, а слер тындап
угулар.

Карыган. Дье ойно, угайын.

Ырысту (д ь а р а ш т ы р а о й н о д ы).

Карыган (д ь а к ш ы з ы н а ч ы д а п б о л б о й).
Ой, кандый макалу! Как агаштан бюр ёскё-
дий, кату дьерден чечек чыккадый ойын бол-
ды. Мен карыганымды ундуп ийлим. Дье мы-
нан ары онон артык Ырысту бол. Дьаактуга
айтырба, дьарындуга тутурба. (У й л а р м ё ё-
р ё ш т и: М ё-ё, м ё-ё).

Ырысту (К а р ы г а н г а). Дьакшы болзын, таа-
дак! База катап туштажарга дьетире, дьакшы
болзын! (У й л а р г а). „Тап-тажлан“! (К а р ы г а н-
г а). Кёрзёгёр, ончозы ёре турдылар.

Шоорын ойноп барды. Карыган бир келтегейи дьаар,
бёрюкле дьакшылажып барды.

КЕЖЕГЕ

3-чи КАРТИНА.

Ак-кааниян айлынын дьаны. Агаштар, таштар, тей'еш-төр бар ок. Кааза айлдын улаазы дьарымдай кёрюнет. Кайынга аркыт дьаба буулап салтыр. Ак-каан кёрюнип келди.

Ак-каан (дьяныскан). Ол Ырысту деген ийт мында келбеген эмтир. Менин уйларымды бошло арыктатты, ол кулугур. (Ырыстуны кёрюп ийди, кыйгырды). Э эй! Кодурлу кючүгөш, бери бас!

Ырысту. Юни: „Бараадым, слер дьааным!“

Ак-каан. Тюргендей, тюргендей!

Ырысту дьалынчзак бюдюлю, кёрюнип келди.

Ак-каан. Сен дьалку, уйлар да кабырарга билбей дьадын. Сен кижн бе? Мен, сени эмди, кыс кижн чилеп аркытта чегеен быштыарым. Бас, бышкыны ал, чегеенди быш. (Бойы Ырыстуны тудала, аркыттын дьянына сого, сого экелди). Эмди сен ёлгөнчө, бу аркыттан айрылып барарын дьок.

Ырысту (базырып). Мени уйлардан айрыбагар улу кижн. Уйларды эмди арыктатпазым.

Ак-каан. Сенде, терсиекте юн дьок. Ёлтюрзем де менин табым. (Барып дьат).

Ырысту (дьяныскан). Чын тюбектин бойына эмди тюштим. (Аркытты быжып дьат).

Саргарып чыккан сары кюн,
Ажар ёйи дьедип келт.

Сары кийис кыйманы
Дьиір ёйим дъедип келт...

Семис, дъакшы дъазалду, Ак-каанның абакайы, Монъыс кёрюнди.

Монъыс (кожонды тындайла). Э-э, сен аркытты дъакшы бышпай, кожондон, дъыргап турган ба? Бу не бюдюштю иш бу?! (Ырыстуны сокты). Аркытты онойдо бышкан кижини кайдан кёрдин? Бычакпыла мойнынды кезерим, дъыдабыла дъюрегине сайарым! (Ырыстуны база сокты, бойы барды).

Ырысту (Дъаныскан кожондоды).

Согор болзон согуп ал,
Соғында кийинин кёрюжерибис.
Айдар болзон айдып ал,
Ай ёткюрбей туштажарыбыс.

Ак-каанның эки балазы, дъакшы кийимдюлер, ойногончо чыктылар. Уулчагы—Омок, кызы—Торко.

Омок (Торкого). Мен сеге эликтин кажыгын бирюзин де бербезим деп, бая айтпай кайттым.

Торко. Бер, бер!.. Мен, ол турган Ырыстуны ададым.

Омок. Оны, мен бойым адарым. (Бир кажык-ла атты. Кажык Ырыстунын дъардына тийди).

Торко. Кажыкты меге бер, бер. Ол кураныны мен ададым.

Омок. Дъо-ок бербезим.

Торко (былаажып). Бербезин бе? Бербес бол-

зон бу! (Карындажын он колыла сокты).

Ырысту (тын). „Бып“! Торконын колы аказынын бажына дьапшынды. Сол колыла сокты, Ырысту база „бып“ деги, онызы база дьапшынды. Эки бала айрылыжып болбой ыйлады.

Ырысту (бойына). Эмди эмеш тыштанып та аларга кем дьок болор ошкош. (Отурала шоорлоды. Ак-кааннын эки балазы оны да онду тындап турганы дьок, бойлоры ыйлажып дьаткылады).

Юн. „Кёрзён, кёрзён! Кёстёнлө кыя болордо, ойной берген“.

Ол ёйдөлө Монгыс кёрюнип келди. Ырысту, юнди уккан ла бойынча, аркытты быжа берди.

Мон'ыс (балдарын кёрёлө). О, кудай де-зен база, балдарым канайып калган?! Бу слер кайттыгар балдарым? (Ыйлады). Мындый дьеткерге тортло ёскё улустардын балдары тюшкен болзо кайдар! (Балдарын келп эки колдоп тутты).

Ырысту (арай). „Бып“! (Кааннын абакайынын колдоры балдарына дьапшына берди).

Мон'ыс (кайкап). О, кудай бу кандый аайлу неме болды?

Омок. Эне, эне! Сен биске база дьапшына бердин бе?

Торко. Эне, эне, бисти айрызан!

Мон'ыс (ыйлап). Слерди айрырдан, бойым

да айрылып болбой дьадым, О, кудай, кандый дьарамас табылды?

Ак-каан кёрюнүп келди. Дьапшыныжып калган балларын, юйин кёрөлө, тын айтты.

Ак-каан (тын). Слер, ончогор эзирик пе, айла кандый?

Мон'ыс. Бу кудай бу туру, бир де чёёчөй ичпедим!

Ак-каан. Э-э, ичпедин бе! Менин аракымды уурдап ичеле, кюдьюреп турганын кёрзён! (Юйин талайып сокты).

Ырысту. „Бып!“ (Ак-кааннын колы юйинининине дьапшына берди).

Ак-каан (Ырыстуга). Сен бийттю, куртту танма! Барын улу кам Телдекпейди бери кычыр! Бисти келип эмдезин, дьассын.

Ырысту. Дье баргайым. Эмешле тыштанганча сакыгар. (Шоорына лала ойной берди).

Ак-каан (ачынган). Бар дейдим, дьылу кючюк! Бажын кезип будуна саларым, будун кезип бажына саларым!

Ырысту (ёчөп бажырды). Ары кёрөлө, ойто кёрөгөлөктө, мында болорым. (Барды).

Ак-каан (Монгыстан). Бу бис кайттыбыс? Килинчекти сен эттин бе? Айла мен эттим бе?

Мон'ыс (ыйлап). Менин актуумды, сен билгедүй эмес бедин. Севин алдына мен кичю де килинчек этпедим. Дье бис экю килинчектю болгойыбыс, а дьаш балдарыбыс ненин килинчегин этти?

Ак-каан (ыйлап). Чындап ла дезен, чындап-
ла дезен. .

Ырысту кёрюнди, келип аркытты, быжа берди. Тел-
декпей кам, камдаар тонду, тюнюрлю, дьюзи кара кёё,
ээчий келди.

Телдекпей. Оору улустар кайда?

Ак-каан. О, кудай, бис мында! Улу адайыбыс
бери بازیгар, بازیгар...

Мон'ыс. Бисти ёлюмнен аргалагар, аргалагар!

Телдекпей. Ондый ооруны дьаспас болзом, ме-
нин улу кам болгон адым кайда? Менин кан-
зада танкым божоголокто, слердин ооругар
дыакшы болуп калар. (Кёк ёл ёндю дьер-
ге отурды).

Ырысту. Слер, ондый улу кижн, сысту дьер-
ге отурганча, бу дьылу дьалбак ташка отур-
загар, кайдар?

Телдекпей. Баламнын айтканы дьакшы! (Ёр ё
турала дьалбак ташка отурды).

Ырысту (арай). „Бып“!

Телдекпей. Бирле кичинек камдазам, слер он-
чогор дьазыла береригер. (Камдады).

О-ой, тиштюлери эдин дьизин,
Тиш дьокторы минин ичсин.
Каан кижн ол дьуртына,
Кандый дьеткер ол табылды?
Бай кижинин ол дьуртына,
Бараан кёрмёс кайдан келди?
Ак-кааннын олло дьурты,

Ач дьоболго ол алдырды.
Ай ёткюрбей дьазылатан,
Арга сюме кайда болды?
(Ёрё турарга санаганда, кё-
чюги ташка дьабá дьапшы-
нып калтыр).

Телдекпей (Ырыстуга). Ой, балам, бу кан-
дый аайлу таш Ырысту?!

Ырысту. Ол, таштыйла таш. (Уулап). Туу ол
турган кырдан экелген таш. Ого мёргюзегер
бир болып болор, болор бо.

Телдекпей. Кайрокоон! Сузуп ичкен агын суум,
сунуп баскан эне Алтайым! Дьалмажыма дьап-
шынган, дьалбак ташты айрыгар, дьапшы-
вышкан улусты, менин кёзюмче айрызагаа-ар!
(Дьерге бажырды).

Ырысту. „Бып“! (Телдекпей камнын ман-
дайы дьерге дьапшына берди).

Ак-каан. Э-э! Айдарда, бу сенин кылыгын ба,
уят билбес, Ырысту! Мен сени мынан ла божо-
зом, ёлтюрерим!

Ырысту (Олордын алдына омок базып
келди, тын кыйгырып айтты). „Тап-та-
жлан!“

Ак-каан, бала барказыла айрылыжып, дьердин сайын
тоолоно бергиледи. Телдекпей кам кёчюгиле, мандайы
дьерден ле таштан база айрылды. Очолоры Ырысту ал-
дына суудагы талдый тырлажа бергиледи.

Ырысту. Дье,эмди мени ёлтюригер! Слер ёл-
тюрерге санаганыгар!

Телдекпей. Дьок, дьок... Бис сени ёлтюрерге са-
набаганыбыс...

Ак-каан. Мен, сени качан да ёлтюрерге саяан-
бадым... Сен менин, кару балам...

Телдекпей. Мени ёлтюрбе балам... Мен мынан
качайын.

Ырысту, шоорды алган бойынча, ойной берди. Ак-каан
бала барказыла, Телдекпей кам кожо ончолоры тескери-
леп качтылар. Ырысту шоорлоп, бийелеп тура калды.

КЕЖЕГЕ



Ответ. редактор *Н. Г. КУРАНАКОВ.*

Подписано к печати 11/II 41 г.

Упол. облита АН 150

Объем 1,80 п. л. авторских лист. 1,36

Заяк. в 1 п. л. 40900. Заказ № 50. Тираж 1000 экз.

г. Ойрот-Тура, тип. изд-ва «Кызыл Ойрот» Ойротская. 63.

